

Tartu Ülikooli Arstiteaduskond 1810—1814 Karl Ernst von Baer'i autobiograafilis märkmeis.

Herbert Normann.

(4 joonisega.)

Oma autobiograafilises teoses „Nachrichten über Leben und Schriften des Herrn Geheimrathes Dr. Karl Ernst v. Baer, mitgetheilt von ihm selbst“, mis välja anti Eestimaa rüütelkonna poolt v. Baer'i 50-a. doktori-juubeli puhul 29. augustil 1864 ja ilmus trükis Peterburis 1865, annab Karl Ernst v. Baer huvitava ülevaate oma elust ja tööst, peatudes muuseas ka oma üliõpilasaegseil muljeil Tartust ja Tartu Ülikooli Arstiteaduskonnast 1810—1814.

K. E. v. Baer lõpetas 1810 Tallinna Toomkooli ja siirdus siis Tartu, kus sama aasta 6. augustil immatrikuleeriti Tartu Ülikooli Arstiteaduskonna üliõpilaseks.

Kui Baer esmakordselt Tartuga tutvus ja Toomemäel Ülikooli Raamatukoguks ümberehitatud vanu imposantseid varemeid nägi, tekkinud tal, kirjutab ta oma autobiograafias, tunne, nagu kiirgaks sealt valgust kogu ümbrusele nii kui Kristuslapselt Correggio maalil.

Tartu ise tundus Baer'ile äärmiselt väiksena. Toomemäele, mis kuulus täiesti Ülikoolile, oli istutatud rohkesti puid, mis suuresti tõstsid linna ilu.

Tartu Ülikooli Arstiteaduskonna tooaegsetest õppejõududest jättis Baer'isse eriti sügava mulje füüsika professor Georg Friedrich Parrot, Ülikooli esimene rektor. See luges oma ainet üsna üksikasjaliselt kogu aasta läbi iga päev, kusjuures veel kolmandale semestrile jäi õpetus elektrist ja magnetismist. Tema loengud olid elavad ja esituses põhjalikud,

arendades ainet üksikutelt nähtudelt järel dustele, nagu see omane matemaatikale. Seevastu aga keemia loengud, mida pidas samuti P a r r o t polnud enam sellised. Ta käsitles neis peamiselt üldküsimusi, jättes lonkama eriprobleemid. Üldse tundusid need loengud veidi segastena. Oli ju P a r r o t samal ajal rektor ja teiste ülesannetega koormatud, nii et tal ei jätkunud aega oma loengute ettevalmistamiseks.

Loodusteaduse professor G o t f r i e d A l b e r t G e r m a n n oli enne B a e r'i Tartu jõudmist surnud. Tema kohale oli kutsutud Karl Christian Friedrich L e d e b o u r, kes B a e r'i õpingute teisel semestril Tartu jõudis. L e d e b o u r, tuntud oma *Flora Rossica* tõttu, oli väga tubli botaanik ja pidi lugema tooaegse nõude kohaselt kõiki loodusteaduslikke aineid: zooloogiat, botaanikat, mineraloogiat ja geoloogiat. Viimast kaht ainet pole ta aga kunagi käsitlenud.

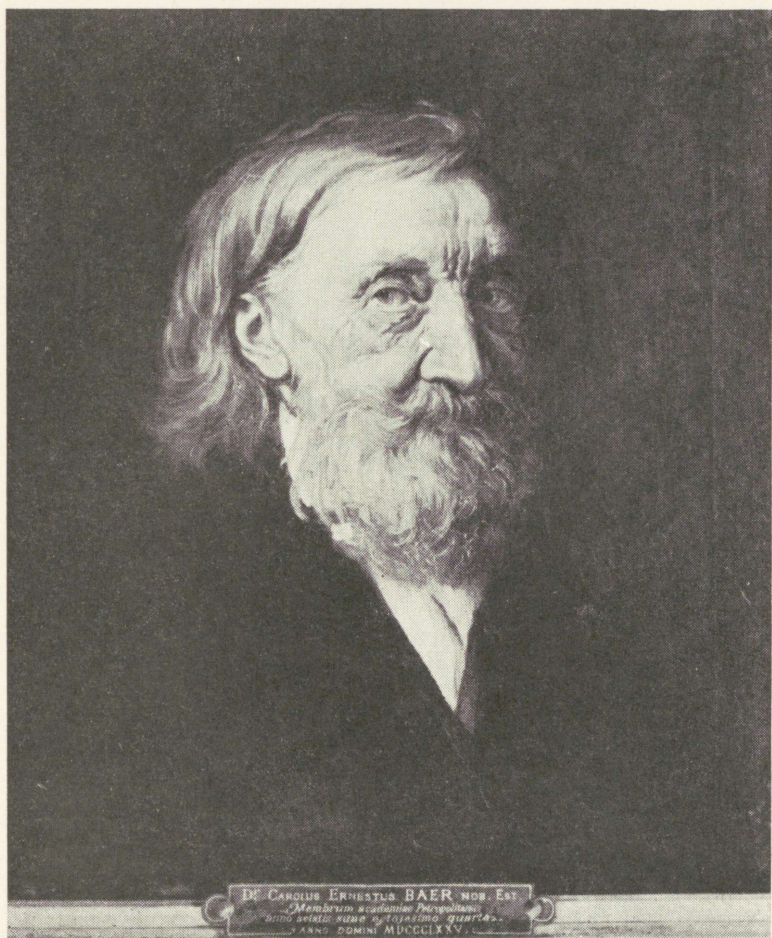
Botaanikat B a e r enam ei kuulanud, kaasa arvamata tähtsamate sugukondade lühike ülevaade, mida loeti ühe semestri vältel üks tund nädalas *publicum*.

Süsteemaatilise botaanika alal aga oli L e d e b o u r B a e r'ile nõuandvaks sõbraks, kes teda meelsasti raamatutega varustas.

Zooloogiat polnud L e d e b o u r kunagi varem lugenud ega salanud seda ka ise, et zooloogia on talle võõras. Seejärest piirdus ta loenguil peamiselt süsteemaatikaga, ega olnudki need loengud kuigi kiidetavad.

Peagi pääsis B a e r P a r r o t'i ja L e d e b o u r'i perekonda, mis põhjustas temas sügavat tänutunnet, kuna perekondlik läbikäimine õppejõududega mõjub üliõpilasisse alati virgutavalt ja arendavalt. Hiljem pääsis B a e r ka Karl Friedrich B u r d a c h'i perekonda, kes kutsutuna anatoomia ja füsioloogia professoriks, saabus suvel 1811 Tartu.

B u r d a c h'i loengud äratasid Tartus väga elavat huvi, kuna nad olid vaimukad ka kõige harilikumais küsimusis, olgugi B a e r'i arvates vahel veidi liiga skematiseerivad loodusfilosoofilise värvinguga.

Karl Ernst v. Baer 84-aastasena.
Ernst v. Liphart'i maal aastast 1875.
(Tartu Linnaarhiivi kogudest.)

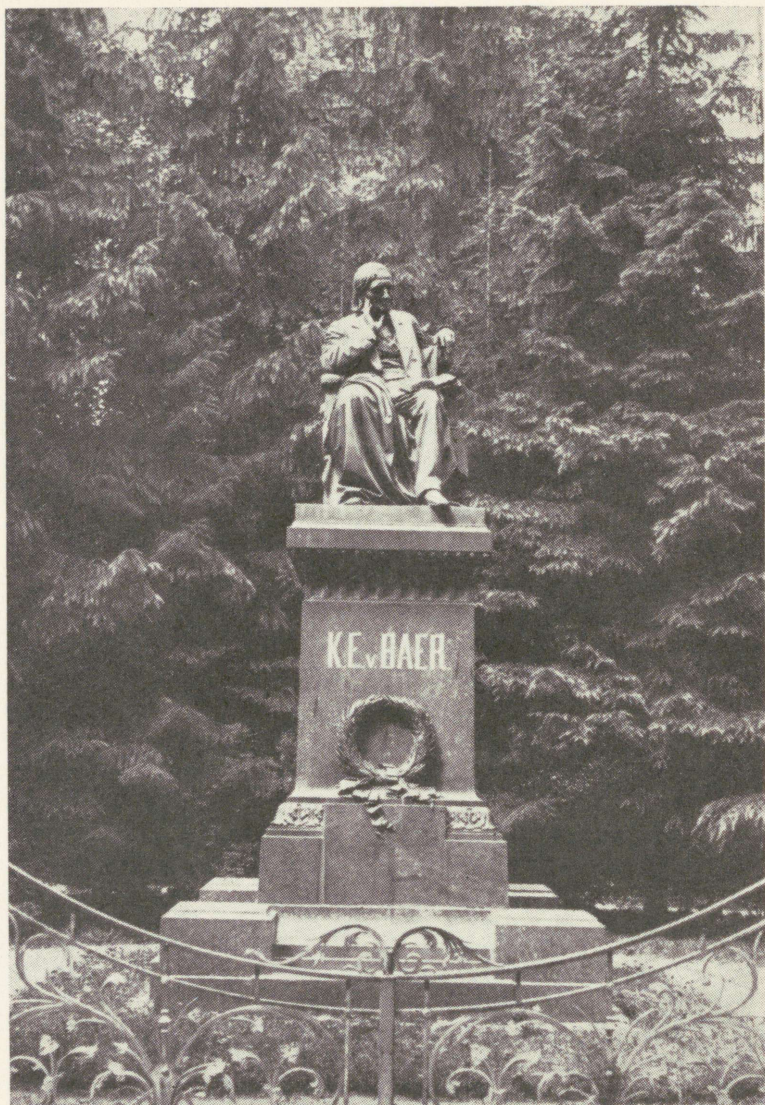

Maja Tartus, Veski tänaval nr. 4, milles elas K. E. v. Baer oma vanaduspäevil.

Ülal: maja esikülg, all: aiapoolne külg.
(Tartu Ülikooli Raamatukogu kogudest.)

K. E. v. Baer'i kalmumonument Tartu Vanal Jaani kalmistul.
(Tartu Ülikooli Raamatukogu kogudest.)

K. E. v. Baer'i ausammas Tartu Toomimäel.

Püstitatud 1886. a.

(Tartu Ülikooli Raamatukogu kogudest.)

Burda ch õpetas algul ka üldist anatoomiat, mitte aga mikroskoobi juures, vaid Bichat'¹⁾ mõttes. Suurimal määral köitis Burda ch'i „Geschichte des Lebens“, midagi arenemisõpetuse taolist. Kõiki Burda ch'i loenguid Baer aga ei kuulanud, kuna ta deskriptiivse anatoomiaga oli enamasti juba tutvunud Ludvig Emil v. Cichorius'e juures.

Õppetoolid Arstiteaduskonnas olid tollal puudulikult täidetud, mistõttu hilisemal semestrel nõutavate ainete arv koormavalt kuhjus. Põhjuseks oli eeskätt asjaolu, et ülikool oli veel liiga uus. Tema asutamisest oli möödunud vaid 8 aastat. Selle lühikese ajaga oli küll juba soetatud kaunis küllaldasi õppevahendeid mitmesuguste kabinettide tarbeks, oli rajatud botaanika-aed, avatud tähetorn, mida peagi ootas kuulsus ees, oli ehitatud avar ülikooli peahoone, kliinikute hoone — *clanicum*, anatoomikum ja raamatukogu. Kuid esimeste professorite valimisel oli nähtavasti tehtud suuri väär samme. Nimelt oli kutsutud õppejõududeks üsna kena arv niinimetatud õpetlasi, kes olid tegelenud praktiliste arstidena, koduõpetajatena või teistel säärastel kohtadel, nii omamaalasi kui ka sisserännanud isikuid, kes kateedritele tõid vananenud teadust ja vananenud meetodeid. Paljudele neist olid oma õpingute ajast peale, mõnedele juba aastat kaksikümmend, oma ainete edusammud tundmatud. Leidus ka küllalt õppejõude, kes oma eluviisidega ei võinud üliõpilasile kuidagi eeskujuks olla. Mitmed olid väga haiglased, nii et tekkis peaaegu mulje, nagu oleks neid valitud vaid selleks, et võimaldada neile korralikku tulunduslikku kindlust. Seepärast ei leidnud ülikool algul ka tunnustust ja pilgates nimetati seda invaliidide-majaks. Kui Arstiteaduskond valis professoriteks Martin

¹⁾ François Xavier Bichat (1771—1802) — anatoom Pariisis. Tema õpetuse põhialuse moodustab üldanatomiline seisukoht, mille järgi keha koosneb „üldistest koesüsteemidest“, s. o. sääraseist, mis esinevad igal pool kehas, nagu närvisüsteem, vere- ja lümfisüsteem ja „erilistest koesüsteemidest“, mis omased vaid teatud kehaosadele, nagu luu- ja luuüdisüsteem, seroossed ja limanahad, näärmete süsteem ja muud. Koed olid Bichat' järgi ka haiguste asukohaks.

Ernst S t y x'i ja Daniel Georg B a l k'i, heitsid üliõpilased nalja: „jetzt habe die Fakultät einen Balken über den Styx gelegt, um den Weg in die Unterwelt sicher zu machen.“

Materia medica loenguil¹⁾ loetleti ravimpreparaate tähes- tikulises järjekorras, mitte „nach der Ordnung der Naturkörper“, et näiteks ühe taime õied, lehed ja juured oleksid ühte jäänud. Nii kõrvutati *Radix Rhei* ja *Radix Salep*, s. o. lahtistav rabarberijuur ja toitev *Salep*, samuti *Radix Valerianae*. *Herba Altheae* paigutati *Herba Menthae piperitae*, *Emplastrum Cantharidum* *Emplastrum Cicutae*²⁾ kõrvale ja *Emplastrum adhaesivum*'i järel. Säärane ravivahendite segipaiskamine tegi algajale igasuguse arusaamise võimatuks. Parem oleks siis olnud juba vana jaotus: *roborantia*, *solventia*, *sudorifera*, *carminativa*, *emmenagoga* jne.

Mõttetuse suurendamiseks loetleti tähtsamate vahendite juures kogu rida haigusi, millede puhul neid tarvitatakse ja jäi mulje nagu oleks professor oma eriliseks teeneks pidanud nimestikku võimalikult täielikuna tuua. *Materia medica* loenguid keriti kaks semestrit.

Need üliõpilased, kes valmistusid praktilisiks arsteks, püüdsid õieti hinnates *materia medica* tähtsust, vastavaid teadmisi omandada kliinikuis või otsisid raamatuid, milles ravivahendid olid süstemaatiliselt rühmitatud. B u r d a c h'i „Arzneymittellehre“ oli sellal esimeses trükis juba ilmunud ning leidis Tartus rohkesti kasutamist, veel enne kui B u r d a c h ise Tartu jõudis.

Farmaatsiat³⁾, mis eelnes *materia medica*'le, loeti samuti kaks semestrit. Esimesel semestril käsitleti ravimpre-

¹⁾ Tartu Ülikooli loengute kavade järgi 1810—1814 luges *materia medica*'t M. E. S t y x.

²⁾ *Emplastrum Cicutae seu emplastr. conii* koosneb *extr. conii* ja *ceratum resinae pini*'st.

³⁾ Loengute kavades 1810—1814 farmaatsiat omaette õppeainena mainitud ei ole. Tõenäoliselt moodustas farmaatsia osa *materia medica*'st, mida luges M. E. S t y x. Viimane on ka v. B a e r'i farmaatsias eksamineerinud, nagu nähtub v. B a e r'i eksamite protokollidest.

paraate nende valmistamisviisi, teisel toorprodukte nende tunnuste järgi. Professor valdas oma ainet täielikult, ainult selle asemel, et olulisemat esitada selgelt ja arusaadavalt, tungis ta liialt üksikasjadesse, mille tõttu sageli ruttas ja segas.

Tal oli kasutada üsna täielik farmatseutiliste ravivahendite kogu ja iga loengu eel pandi kuni 40 preparaati välja, millega enne ja peale loengut tutvuma pidi. Selleks aga puudus aeg, tuli ju rutata järgmisele loengule.

Baer'i Tartu jõudmisel oli just lahkunud anatoomia-professor Heinrich Friedrich I s e n f l a m m ja temale otsiti silmapaistvat järeltulijat. Tartus töötas küll tollal prosektoriina C i c h o r i u s, kuid temale ei tahetud vakantsset õppetooli anda. See oli igapidi *animal curiosum!*

Aknaluugid ta majal olnud kogu päev suletud ja seal ta istunud kunstliku valgustuse juures hommikukuues või kasukas.

Anatoomikumi ilmus tema pikk kuju alati pikas vormikuues väga laia valge kaelasidemega, mis kogu lõua kattis ja kuni suuni ulatus. See side andis põhjust oletada, et C i c h o r i u s'el on hõõtsik, mida aga keegi polnud näinud.

Teadlikuna oma ameti tähtsuses, näis ta iga loengu eel end kosutavat alkoholiga, mis põhjustas sageli rõhatusi.

Aeg-ajalt ta seletas elavate kehaliigutuste saatel, et kui ta dotseerib, siis dotseerib ta keisri nimel. Seda tegi ta alati kui märkas, et auditooriumis muiati. Naeru, mis aga kunagi valjuks ei muutunud, põhjustas tema luulerikas keel („blumenreiche Sprache“), mille varal püüdis oma loenguid elegantseks teha.

Segavalt mõjus tema dialekt, mis teda raskesti mõistetavaks tegi ja millega enne harjuda tuli: ta hääldas nimelt kõvad tähed pehmelt ja pehmed tähed kõvalt. Nii rääkis ta näiteks *capitis* asemel *gabidis*.

Ettekandes tarvitas ta rohkesti küsimusi ja kostusi, võib olla, et mitte korrata nimetusi, millest anatoomia teatavasti ju väga rikas. Kui ta näiteks mõnest näärmest rääkis ja selle

asendit kirjeldas, ütles ta: „Wo ist tiese Triese (diese Drüse) eigentlich gelegen? Tiese Triese ist gelegen...“ Kõike seda rääkis ta preparaadile vaatamata ja seda demonstreerimata, keha edasi-tagasi kõigutades.

Praktilist meditsiini õpetas patoloogia ja teraapia professor ja meditsiinilise kliiniku juhataja B a l k, kes B a e r'i ajal juhatas ka haavakliinikut, kuna selle juhataja eradotsent Johann Ludwig J o c h m a n n kogu aeg tegeles „haige-olemisega“.

B a l k oli andekas õpetlane ja hea praktik. Tema patoloogia ja teraapia loengud olid väga üksikasjalised ja kopeeriti enamiku üliõpilaste poolt sõnasõnalt nagu püha koodeksit.

Prof. Christian Friedrich D e u t s c h'i sünnitusabi loengud olid praktilise sisuga. Väituste vaibumisel kaua kestva sünnituse korral soovitas D e u t s c h soojalt aadrilaskmist, kui sünnitaja oli küllalt tugev. Seda D e u t s c h'ilt kuulnud meetodit kasutas B a e r hiljem Königsbergis heade tulemustega oma abikaasa juures, kui sel esimese lapse sünnitamisel väitused täiesti kadusid.

Kliinikud olid B a e r'i ajal kõik juba avatud ja tegevuses. Suureks puuduseks oli vaid, et professorite äraolekul haiged olid vähese vilumusega abiliste hooleks, kelleks olid üliõpilasist praktikandid. Enne kliinikusse tööle asumist, polnud nad tegeliku meditsiiniga üldse tutvunud.

Keemia laboratoorium ja füsioloogia-instituut tollal veel Tartus puudusid.

Anatoomilisi prepeareerimistöid B a e r'i ajal anatoomikumis üliõpilased ei sooritanud, olgugi et vastavad ruumid juba I s e n f l a m m'i ajal olid sisse seatud. Linna väiksuse tõttu oli ka koolnute arv vähene. Ilma prepeareerimiseta oli aga anatoomiat raske õppida. Olid ju ka anatoomilised vaskgravüürtahtvolid tol ajal väga haruldased ning kallid. L o d e r'i¹⁾ ana-

¹⁾ Justus Christian L o d e r — Jena ülikooli anatoomia professor ja sama ülikooli anatoomia-instituudi juhataja 1778—1806.

toomilisi tahvleid¹⁾ omas vaid üksainus Baer'i tuttavaist. Seepärast püüti anatoomiat pähe tuupida.

Kirurgiat ei läinud Baer'il korda oma 4-aastaselt Tartus viibimise ajal üldse kuulata, kuna kirurgia õppejõud eradots. Jochnann olnud alati haige. Samal põhjusel ei saanud ta tutvuda ka operatsioonega koolnuil.

Oma doktorieksamid sooritas Baer ühel väga kuumal juunikuu päeval (12. juunil 1814).

Esimene küsimus oli alumise jäseme lihastest²⁾. Selle esitas Cichorius. Kuna Baer oli anatoomiat õppinud peamiselt raamatute järgi, õnnestus tal õieti demonstreerida vaid väheseid lihaseid, teiste kinnituskohad osutusid ebatäpsaiks ja mõnede lihaste kohta pidi ta vastuse võlgu jätma. Baer arvab oma autobiograafias, et lihaseid ongi liiga palju, kuigi ta ei saa väita, et loodus mõne neist üleliigsena oleks loonud. Kuid vaesele arstiteadlasele käib üle jõu ühel ja samal päeval demonstreerida kõik luud, sidemed, lihased, närvid, veresooned ja sisikonnaelundid, selle kõrval veel teada füüsikat, keemiat, zooloogiat, botaanikat, farmakoloogiat, patoloogiat ja muud.

Baer'i anatoomilisi kostusi kuuldes Cichorius'e nägu veidi tumenes, kiirgas aga pea päikesepaistena, kui küsimusele, mitu liiki organisatsioone looduses on³⁾, sai vastuseks, et vaid kaksk: päris vedelad ja tahked-vedelad, sest täiesti tahkeid ei leidu üldse. See mõttetu tarkus oli Baer'ile meelde jäänud Cichorius'e enese loenguist, kes mõnda aega ka fü-

1) Anatomische Tafeln zur Beförderung der Kenntniss des menschlichen Körpers, mit teutschem und lateinischem Texte. Weimar 1797—1803.

2) Baer'i eksamite protokollis on Cichorius'e küsimus väljendatud sõnades: „Wie wird die untere Extremität eingetheilt, und welche Knochen bestimmen sie?“ [H. Normann: Eesti Arst 21, 192, (1942)].

3) Eksamite protokolles leidub vaid küsimus: „Wodurch sind Pflanzen und Thiere von einander unterschieden?“ [H. Normann: Eesti Arst 21, 192, (1942)].

sioloogiat luges. Täiesti vedelate organisatsioonide tõestusena mainis C i c h o r i u s loomseid organisme, eriti midagi meduuside taolist, kes meres ujuvad, täiesti vedelad on ja ometi koos püsivad.

Väitekirjana kavatses B a e r peale doktorieksamite sooritamist koostada Eesti- ja Liivimaa *Carices*'te nimestu, hiljem aga valis töö aineks eestlaste haigused.

Suve jooksul valmiski siis väitekirja pealkirjaga: *De morbis inter Esthonos endemicis*, mida B a e r ise hindab väga madalalt, arvates selle väärtuse sääraseks, nagu noorte kogemusteta teadlaste poolt niisuguste üldküsimumste kohta koostatud töödel tavaliselt. Siiski mainiti tema väitekirja siin-seal ajakirjanduses, B a e r'i arvates mitte-arstiteadlaste poolt ja seepärast, et tema töös väljendub tahe eestlaste olukorda parandada.

Väitekirja tuli kaitsmisele 29. augustil 1814. Tiitelleht kannab küll promotsiooni päevana 24. augustit, kuid tookordne dekaan S t y x ei lubanud tööd sel päeval kaitsmisele, kuna B a e r'il oli sooritamata nõutav operatsioon koolnul, mida ei saanud varem teha, kuna puudus koolnu. Tartu sõjaväehaiglas oli küll haige, kes raviva arsti arvates pidi 2 päeva vältel surema, kuid surm viibis ja seega ka promotsiooni päev. Lõpuks haige siiski suri 26. või 27. augustil ja B a e r võttis tal jala maha, mille kohta sai vastava tõendi ¹⁾). Seega olid takistused promotsiooniks võidetud ja väitekirja kaitsmine toimus, nagu juba mainitud, 29. augustil.

Doktoripromotsiooniga lõpevad B a e r'i märkmed tema aegse Tartu Arstiteaduskonna kohta.

Varsti peale doktori astme omandamist lahkus B a e r Tartust ja pöördus oma üliõpilaspõlvelinna tagasi alles eluõhtul (1867) kuulsa ja tunnustatud loodusteadlasena.

¹⁾ K. E. v. B a e r'i eksamitoimikus leiduv sellekohane tõend nendib tema poolt teostatud kirurgilise operatsioonina kastratsiooni (*Entmannung*).

Tartus elas Baer kuni surmani Veski tänaval Fr. v. Freymann'i, pärastises Ernst v. Seidlitz'i avaras ärkliruumidega ühekordses puumajas, mis säilinud peaaegu endises seisundis ja milles tänapäev asub Tartu Õdedekool. Maja kannab numbrit 4, kuna Baer'i ajal oli majanumbriks 220, sest tollal anti majadele numbrid ehitamisjärjekorras, alates igas linnaosas arvuga üks, kuna majade järjestikune omanike nummerdamine üksikuis tänavais veel puudus¹⁾. Baer elas maja alumisel 7-toalisel korral.

Suri Baer Tartus 28. novembril 1876 ja maeti sealsamas Vanale Jaani kalmistule, kus tema viimast puhkepaika tähistab veel tänapäev lihtis kalmumonument.

1886 püstitati tema mälestuse jäädvustamiseks Tartu Toomimäele tähelepandav, haaravalt kunstipärane mälestussammas, mille loojaks oli vene akadeemik A. M. Opekushin. See mälestussammas kõneleb veel tänapäev suurest loodusteadlasest, kes sooritanud Tartus oma arstiteaduslikud õpingud ning omandanud arstiteaduse-doktori astme, algas siit tulevase teadlase kuulsusrikast tõusuteed.

Deutsches Referat.

HERBERT NORMANN: Die Medizinische Fakultät der Universität Dorpat 1810—1814 nach autobiographischen Bemerkungen von Karl Ernst v. Baer.

Karl Ernst v. Baer studierte bekanntlich 1810—1814 an der Universität Dorpat Medizin und verliess am 29. August 1814 die Universität als Doktor der Medizin. In seinem autobiographischen Werke: „Nachrichten über Leben und Schriften des Herrn Geheimrathes Dr. Karl Ernst v. Baer, mitgetheilt von ihm selbst“ (St. Petersburg 1865) widmet er ein Kapitel der Universität Dorpat und gedenkt kritisch seiner Lehrer, der Professoren Georg Friedrich Parrot, Christian Friedrich Ledebour, Karl Friedrich Burdach, Ludwig Emil Cichorius, Martin Ernst Styx, Daniel Georg Balk und Christian Friedrich Deutsch. Auch bespricht er offenbare Missgriffe

¹⁾ K. E. Sööt: Olion 2, 109, (1931).

in der Wahl der ersten Professoren der Medizinischen Fakultät zu Dorpat und verschiedene Mängel des damaligen Unterrichts.

Kurz nach seiner Promotion verliess Karl Ernst v. Baer Dorpat, um erst an seinem Lebensabend (1867) wieder in die Stadt seiner Studienzeit zurückzukehren als anerkannter und berühmter Naturforscher und Gelehrter.

In Dorpat lebte v. Baer bis zu seinem Tode in der Mühlenstrasse 220 (jetzt 4) im ehemaligen Fr. von Freymann'schen, (später E. v. Seidlitz'schen) Hause, wo sich zur Zeit die Dorpater Schwesternschule befindet.

K. E. v. Baer starb in Dorpat am 28. November 1876 und wurde auf dem alten St.-Johannis Friedhof daselbst beigesetzt. Seine letzte Ruhestätte kennzeichnet ein schlichtes Monument. 1886 wurde ihm auf dem Domberge in Dorpat ein Denkmal gesetzt nach dem Entwurf des russischen Akademikers A. M. Opekuschin.